

De torentjes van de lichtenlijn Kaapduinen bij Dishoek. Ver op de achtergrond het hoge licht van Westkapelle.

De vuurtorens van Dishoek en Zoutelande

door Peter Kouwenhoven

Langs de zuidwestkust van Walcheren, bij Dishoek en Zoutelande, staan drie elegante stenen vuurtorentjes met een puntvormig dakje. Ze begeleiden de scheepvaart door het Oostgat, een belangrijke toegang tot de Westerschelde. Het zijn naoorlogse lichtopstanden maar hun geschiedenis gaat ver terug in de tijd.

De Westerschelde is een ingewikkeld stelsel van geulen en zandbanken. Schippers die vanuit het noorden komend richting Vlissingen of Antwerpen varen kiezen het Oostgat, een diepe vaargeul vlak langs de kust van Walcheren. Schippers die vanuit het zuiden de Westerschelde naderen kiezen de vaargeul Wielingen, langs de kust van Zeeuws-Vlaanderen. Over de vroege bebakening van deze vaargeulen is niet veel bekend. De naam 'Kaapduinen' bij Dishoek doet vermoeden dat daar ooit kapen hebben gestaan ter geleiding van de scheepvaart. Ook zou er rond 1800 op die locatie sprake zijn van metalen schalen waarop open vuren werden gestookt, die later werden vervangen door houten driepoten met daarop een petroleumlamp. Of deze informatie betrouwbaar is, valt moeilijk te beoordelen. Hoe het ook zij, lange tijd was er nauwelijks kustverlichting aanwezig langs de Westerschelde. Spanningen tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, die tijdens de Tachtigjarige Oorlog van elkaar waren gescheiden, hebben daartoe bijgedragen. De scheepvaart werd belemmerd door een regeling die van kracht was van 1587 tot 1795 en bekend staat als de 'Sluiting van de Schelde'. Het was geen echte sluiting maar de verplichting tot overlading van goederen

op binnenschepen, diverse in-, uit- en doorvoervergunningen, belastingen en tolheffing zorgden wel voor een rem op de scheepvaart. Mede hierdoor bloeide Amsterdam op als belangrijke handelsstad, ten koste van Antwerpen. De 'Belgische opstand' in 1830, waarbij de Zuidelijke Nederlanden zich definitief wilden afscheiden van hun noordelijke broertje, leidde opnieuw tot een blokkade van de Westerschelde. Pas negen jaar later erkende koning Willem I een zelfstandige Belgische staat. Op 19 april 1839 tekenden Nederland en België het 'Scheidingsverdrag'. Hierin was onder meer vastgelegd dat Nederland een vrije en onbelemmerde vaart op de Schelde zou toestaan. België moest echter wel tol betalen per ton vrachtvervoer, als tegenprestatie voor het op diepte houden van de Westerschelde door Nederland. Op 12 mei 1863 sloot België met Nederland een verdrag over het afkopen van de Scheldetol. Vanaf dat moment was de vaart op de Westerschelde, en daarmee de toegang tot de haven van Antwerpen, pas echt vrij. Dat had een enorme toename van de scheepvaart ten gevolg. Mede door het in zwang komen van de nachtvaart, door de opkomst van stoomschepen, moest de kustverlichting langs de Westerschelde aanzienlijk worden uitgebreid.

De Permanente Commissie voor Toezicht op de Scheldevaart, die op basis van het Scheidingsverdrag was ingesteld, kwam op 26 december 1865 tot overeenstemming over een nieuw verlichtingsstelsel voor de Westerschelde. Dit werd in het 'Tractaat van 31 maart 1866' bekrachtigd. Daarin werd ook vastgelegd dat alle kosten van de door Nederland op te richten lichten, inclusief het nodig personeel, gedragen zouden worden door België.

De eerste lichten van het nieuwe stelsel

In een Bericht aan Zeevarenden werd gemeld dat op 1 december 1866 drie lichten waren ontstoken langs de westkust van Walcheren, ten dienste van het Oostgat: Op de duinen even benoorden Zoutelande een 'lenticulair lamplicht, wit van kleur', dat samen met het hoge licht van Westkapelle een lichtenlijn vormde over de zuidelijke ingang van het Oostgat. Even bezuiden de Kaapduinen twee stilstaande lenticulaire lamplichten, wit van kleur. Ze vormden samen een lichtenlijn voor geleiding van de scheepvaart vanaf de noordelijke ingang van het Oostgat, richting Vlissingen. Schepen die vanuit het noorden komend de lichtenlijn Kaapduinen volgden moesten wanneer het licht van Zoutelande in zicht kwam de koers verleggen en de lichtenlijn Westkapelle-Zoutelande volgen – de lichten in de rug houdend – tot het licht van Vlissingen zichtbaar werd.

In de jaren 1866-1867 werd zowel bij Zoutelande als bij Dishoek een lichtwachterswoning gebouwd door aannemer J.P. Laarnaar uit Vlissingen. De eerste lichtwachter van Kaapduinen was G.J. Buker. Hij deed maar kort dienst. Op

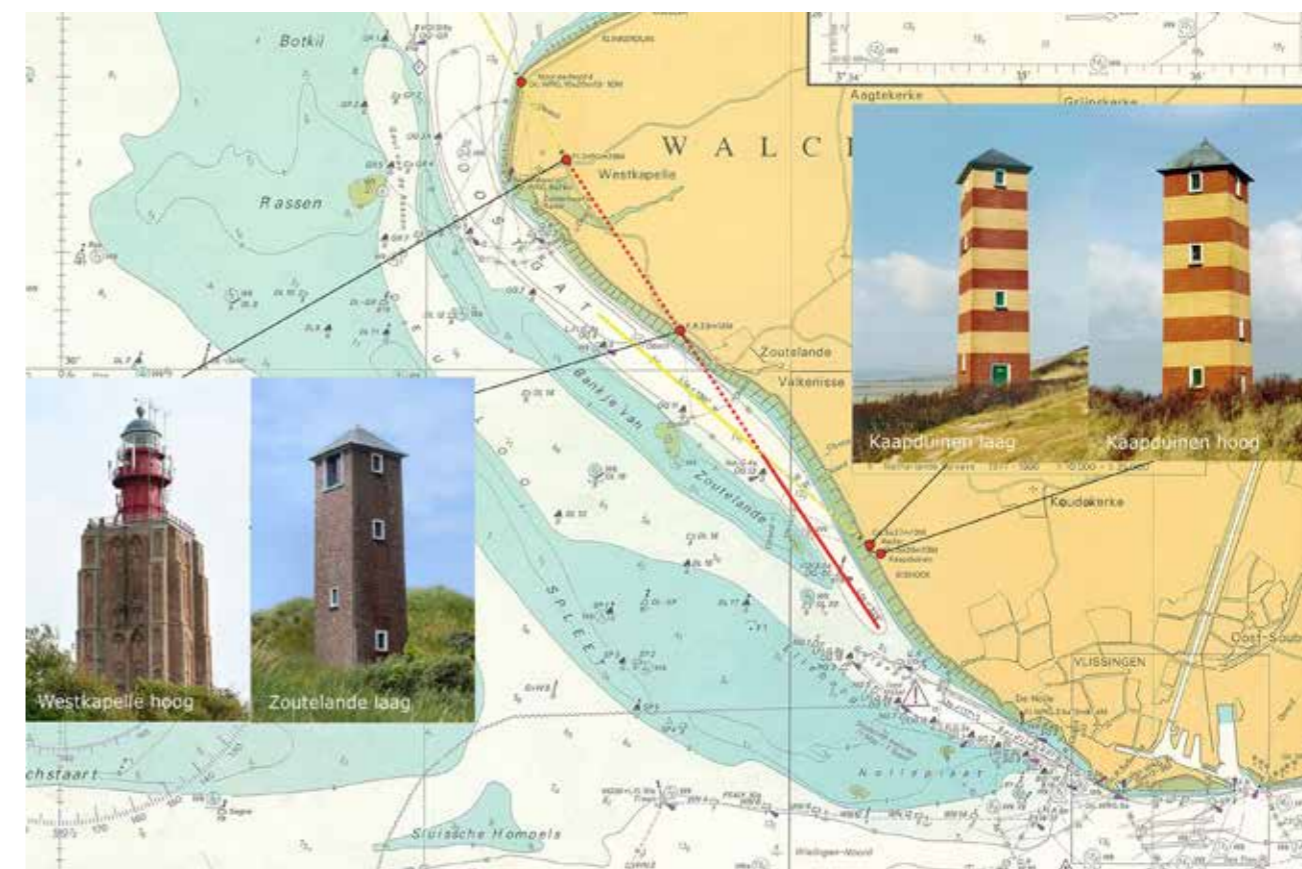
1 maart 1867 werd hij opgevolgd door Alexander Frederik Karel Brandes. Sindsdien heeft steeds een Brandes dienst gedaan als lichtwachter van Kaapduinen. En ze heetten allemaal, op één na, Alexander Frederik Karel.

Over de lichtwachters van Zoutelande is veel minder bekend. De in 1875 geboren A.F.K. Brandes werd er op 1 oktober 1899 benoemd tot lichtwachter, ter vervanging van lichtwachter P.C.A. Hoepen, die tot opzichter bij 's Rijkskustverlichting te Westkapelle was benoemd. Brandes werd in 1905 overgeplaatst naar Kaapduinen. In Zoutelande waren in de jaren daarna J.J.A. van Rijssel en H. Huijgens lichtwachter. Meer informatie ontbreekt.

Vervanging door ijzeren lichtopstanden

Op 16 augustus 1905 werd het lichttoestel van Zoutelande overgeplaatst op een zwarte ijzeren, opengewerkte opstand met een vierkant ijzeren huisje. De optiek van de vierde grootte werd geplaatst achter een raam in het huisje. De opstand was 6,5 meter hoog en het licht scheen 14 meter boven hoogwater. Alleen het lichthuis was zichtbaar boven de duinen. De oude lichtopstand werd afgebroken. Het witte licht werd na 1930 veranderd in een vast rood licht.

In 1906 werden ook de lichtopstanden van Kaapduinen uit 1866 vervangen. Er verschenen twee rode vierkante opengewerkte ijzeren opstanden met een rood ijzeren lichthuis met een optiek van de vierde grootte. De opstand van het hoge licht was slechts 3,1 meter hoog maar door zijn positie bovenop een duin scheen het 27,5 meter boven hoogwater. Het had een groeponderbroken wit licht: elke

De twee lichtenlijnen voor navigatie door het Oostgat.

De lichtwachterswoning en de ijzeren lichtopstand te Zoutelande omstreeks 1935.

20 seconden 2 keer helder: respectievelijk 10 en 5 seconden. De opstand van het lage licht was 5,4 meter hoog. Door zijn positie onderaan het duin scheen het vaste witte licht slechts 14,7 meter boven hoog water. Op 26 november 1906 werd de nieuwe lichtenlijn voor het eerst ontstoken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de geleidelichten van het Oostgat in handen van de Duitsers en meestal gedoofd om geen richtpunten voor geallieerde bombardementen te geven. De lichten van Kaapduinen werden sporadisch ontstoken ten dienste van de Duitsers. Drie Poolse dwangarbeiders moesten de petroleumbranders ontsteken omdat de Duitsers de lichtwachter niet ver-

trouwden. De Polen lieten de branders echter expres heel erg walmen, waardoor de lichtopbrengst slecht was. Lichtwachter Anthonis Brandes (Anthonis Alexander Jacobus) moest vervolgens de optieken weer schoon maken. Tijdens de Slag om de Schelde in oktober en november 1944 is er door bombardementen en hevige gevechten enorme schade toegebracht aan Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen. De lichtwachterswoningen van Zoutelande en Kaapduinen zijn daarbij compleet vernield. De ijzeren lichtopstanden bij Dishoek overleefden de oorlog maar die bij Zoutelande niet.

Op 26 januari 1946 werden de lichten van Kaapduinen weer ontstoken. Beide lichtopstanden waren nu voorzien

De ijzeren lichtopstand te Zoutelande in de jaren 1930.

Het hoge licht Kaapduinen ca. 1940, met Anthonis Brandes.

van gasgloeilichten. Volgens een Bericht aan Zeevarenden had het lage licht toen een roodbruin lichthuis met een witte band en brandde er een vast wit licht. Bij het hoge licht werd het lichtkarakter gewijzigd van groeponderbroken naar onderbroken: elke 5 seconden 3 seconden helder (OcW5s). Vrij snel na de oorlog is de vernielde lichtwachterswoning herbouwd, gebruik makend van bakstenen die werden teruggewonnen uit het puin van kapot geschoten huizen uit Koudekerke en Zoutelande.

Drie bakstenen torentjes

In 1948 nam het Loodswezen de beslissing dat er bij Kaapduinen hogere lichtopstanden moesten komen om ook overdag als baken te kunnen gebruiken. Daarom zouden ze rode en gele banden moeten krijgen om ze beter herkenbaar te maken. Oorspronkelijk was het plan om de vierkante torens, net als de lichtwachterswoning, op te metselen met bakstenen uit teruggewonnen puin. Uiteindelijk werd toch besloten om nieuwe bakstenen te gebruiken. De bouw startte in 1950 en in 1951 werden de torens opgeleverd.

De torens van Kaapduinen hebben een grijs puntdakje. In de verdieping daaronder is een rechthoekig raamwerk met een gebogen ruit aangebracht waarachter een lenspaneel van een vastlichtoptiek van de vierde grootte werd geplaatst. De lichtbron is een elektrische gloeilamp. Het karakter van het lage licht werd in 1951 veranderd van vast in onderbroken. Vanaf dat moment hebben beide torens hetzelfde lichtkarakter: OcW5s. Het hoge licht heeft een torenhoogte van 12,6 meter. Het licht schijnt 36 meter boven hoogwater. Het lage licht is 13,8 meter hoog en schijnt door zijn veel lagere positie maar 27 meter boven hoogwater. De lichten konden voortaan worden bediend vanuit de lichtwachterswoning. Het beheer en onderhoud werd daardoor veel eenvoudiger. Anthonis Brandes hoefde voortaan nog maar een dag per week aan zijn lichtwachterstaak te besteden.

In 1967 werd de lichtwachtersfunctie officieel opgeheven. Het onderhoud van de lichten werd voortaan door het personeel van het tonnenmagazijn in Vlissingen uitgevoerd. De laatste lichtwachter, A.F.K. Brandes, zoon van Anthonis, bleef nog een tijd samen met zijn zus in de woning wonen.

Ook bij Zoutelande werd de ijzeren lichtopstand in de periode 1950-1951 vervangen door een vierkant stenen vuurtorentje, opgetrokken uit roodbruine baksteen en voorzien van een grijs puntdakje. Ook dit torentje kreeg op de bovenste verdieping een rechthoekig raamwerk met een gebogen ruit. Daarachter werd in eerste instantie de oude optiek van de ijzeren opstand geplaatst, in afwachting van de bestelde nieuwe optiek. Die werd in 1952 geleverd en geplaatst: een paneel van een vastlichtoptiek van de derde grootte, geleverd door de firma Barbier, Bénard et Turenne, uit Parijs. De toren is 12,8 meter hoog en het vaste rode licht schijnt 22 meter boven hoogwater. In de volksmond wordt deze toren 'De Sergeant' genoemd. De vernielde lichtwachterswoning van Zoutelande werd na de oorlog niet meer herbouwd.

De optiek van Zoutelande die afkomstig is uit de ijzeren opstand, in een proefopstelling bij de Technische Dienst van de Kustverlichting in Scheveningen, vermoedelijk in 1951. Deze optiek heeft nog ongeveer een jaar dienst gedaan in de nieuwe stenen lichtopstand en is daarna vervangen.

De herbouwde lichtwachterswoning te Dishoek omstreeks 1949.

Bronnen:

- Archief van wijlen Henk Huis uit Voorburg.
- Jaarverslagen van de Technische Dienst van 's Rijkskustverlichting in Scheveningen.
- Berichten aan Zeevarenden.
- Artikel van Ynte Hoekstra in de Provinciale Zeeuwse Courant van 4 april 1992: Maak het licht schoon met een jeneverdoek.